

Projekt: *Želim biti stablo*

Autorica u članku predstavlja projekt *Želim biti stablo* u kojem predstavlja jedan od načina da se odgovori na pitanja o razlozima odlaska većeg broja Talijana iz Rijeke i Istre nakon Drugog svjetskog rata što je osjetljiva tema o kojoj se informacije nisu mogle naći u udžbenicima, ali i o kojoj se malo i nerado govorilo u javnosti.

Ključne riječi: *Želim biti stablo*, Sergio Endrigo, egzodus Talijana, Dan sjećanja - 10. veljače, 1947., esuli

O PROJEKTU

Projekt je nastao kao pokušaj da se odgovori na mnogobrojna pitanja o odlasku većeg broja Talijana iz Rijeke i Istre nakon Drugog svjetskog rata. To je bila dugi niz godina tabu tema, o kojoj nije ništa pisalo u udžbenicima povijesti, te o kojoj su nerado pričali i sami pripadnici talijanske narodnosti, čak i unutar vlastitih redova.

Naziv, *Želim biti stablo* dobio je po stihovima iz pjesme *1947.*, kantautora Sergia Endrigo, Talijana rodom iz Pule¹. Projekt su osmislili i realizirali profesori Povijesti, Talijanskog i Engleskog jezika, Katoličkog vjeronauka te grupa učenika drugih i

¹ Sergio Endrigo (Pula, 15. lipnja 1933. – Rim, 7. rujna 2005.), talijanski kantautor tzv. đenoveške škole. Do svoje šeste godine Endrigo živi u Puli ali poslije smrti oca, 1947., zajedno s brojnim istarskim Talijanima, odlazi s majkom u Italiju, gdje gradi zapaženu kantautorsku karijeru. Pobijedio je na Festivalu u Sanremu 1968. sa skladbom *Canzone per te* (tal.: *Pjesma za te*), drugo mjesto osvojio je 1969. s *Lontano dagli occhi* (tal.: *Daleko od očiju*) i treće mjesto 1970. s *L'arca di Noè* (tal.: *Noina arka*). Sudjelovao je i na Euroviziji 1968. Tijekom svoje karijere surađivao je s pjesnicima poput Piera Paola Pasolinija, Viniciusa de Moraes i Giuseppea Ungarettija te s glazbenicima poput Toquinho i Luisa Bacalova. Bio je blizak prijatelj Arsena Dedića od 1965. sve do svoje smrti te je na njega imao veliki utjecaj. Nastupio je i na splitskom festivalu s pjesmom *Kud plovi ovaj brod* 1970., a na hrvatskom je snimio i Dedićevu pjesmu *Odlazak* (1979.). Premda je od 1965. navraćao u Hrvatsku te održavao koncerte, u svoju rodnu Pulu se vratio tek 1990. na poziv svojeg velikog prijatelja Arsena Dedića. Upravo Endrigova *1947.* za nosač zvuka s jazz-obrađama Endrigovih pjesama bila je posljednja pjesma koju je Dedić snimio prije smrti. Nosač zvuka s mnogim Endrigovim skladbama u izvedbi hrvatskih i slovenskih umjetnika *1947.- hommage a Sergio Endrigo* objavljen je u Puli 2012. https://it.wikipedia.org/wiki/Sergio_Endrigo (posjet 10. 10. 2017.); https://hr.wikipedia.org/wiki/Sergio_Endrigo (posjet 10. 10. 2017.)

trećih razreda opće i matematičke gimnazije u Srednjoj talijanskoj školi (Scuola media superiore italiana) u Rijeci.

TIJEK PROJEKTA

Projekt je trajao jedno polugodište i ostvaren je kroz sedam radionica, a zaključen je stručnom ekskurzijom u Martina Francu (Apulija, Italija) gdje je predstavljen u klasičnoj gimnaziji *Tito Livio* na svečanosti obilježavanja Dana sjećanja, praznik koji je uspostavila država Italija da bi se odužila ljudima koji su poslije rata, neki iz ideoloških, neki iz nacionalnih pobuda, sami otišli ili bili prisiljeni otići iz svojih domova. Dan sjećanja u Italiji je 10. veljače, u spomen na 10. veljače 1947. kada je potpisan Pariški mirovni sporazum, kojim je tadašnja Italija i službeno izgubila, a Jugoslavija dobila Istru i Rijeku).

Prva radionica: 1947. godina

U prvom dijelu radionice obrađeni su dijelovi Mirovnog sporazuma iz Pariza.² Rad smo započeli prezentacijom kalendara zbivanja 1947. iz kojeg je vidljivo da je, uz rješavanja političkih pitanja i posljedica rata, svijet optimistički „krenuo dalje“ (Polaroid je lansirao na tržište foto aparat 95 s instant fotografijama; Etiopiji je priznata nezavisnost; Fausto Coppi pobjeđuje na tridesetoj *Giro d'Italia* - biciklističkoj utrci kroz Italiju; na tržištu se pojavljuju i prve tenisice; Charles Yeager je na Bell X-1 izveo prvi supersonični let u Kaliforniji; rodio se Arnold Schwarzenegger).³ Za Talijane nastanjene u ovim krajevima to je presudna godina jer je 10. veljače potpisan Mirovni sporazum u Parizu koji je legalizirao teritorijalne promjene na granici između Italije i Jugoslavije. Učenici su analizirali političku kartu Europe (Trst, Istra, Rijeka) i dijelove sporazuma prosuđujući njegovo značenje i posljedice koje će izazvati. Posebno zanimanje kod učenika izazvalo je saznanje o podjeli teritorija na zonu A i zonu B, te utjecaj takve diobe na pojedince i cijele obitelji.⁴

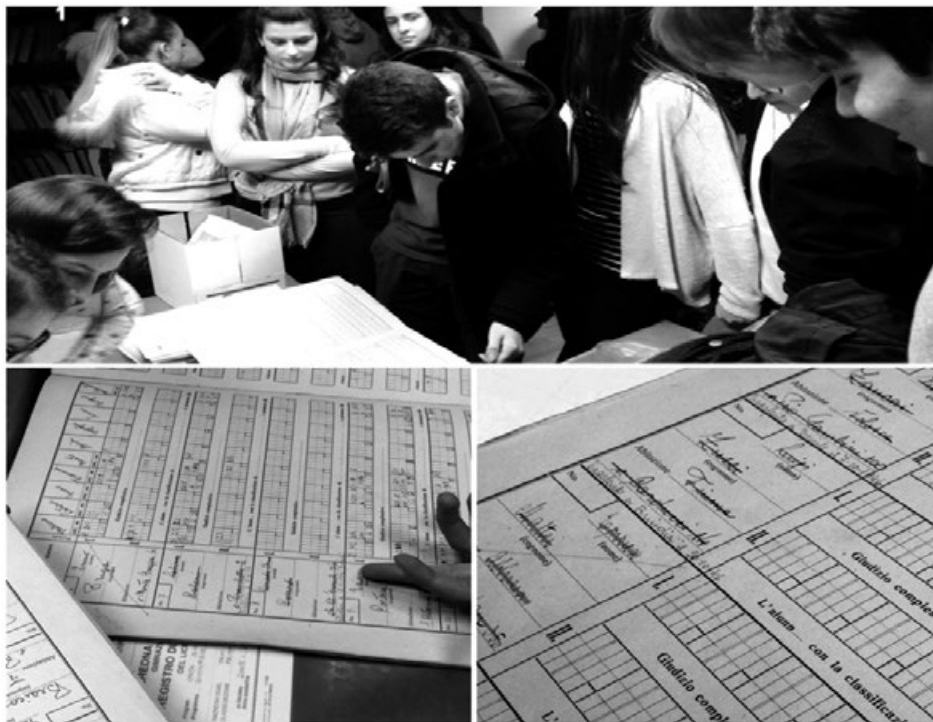
U drugom dijelu radionice posjetili smo školski arhiv i proučili imenike iz školske godine 1946./47. iz čega je vidljivo koliko je učenika upisalo školsku godinu i koliko ih je otišlo, odnosno ostalo. Ukupni broj učenika od prvog do petog razreda klasične i matematičke gimnazije bilo je 222, a školsku godinu je završilo njih 128 (57,65%), a 94 (42,35%) učenika su otišla iz Rijeke. Ove šokantne podatke iskoristili smo za

2 Associazione Nazionale Venezia Giulia e Dalmazia (ANVGD), Esecuzione del Trattato di pace fra l'Italia e le Potenze Alleate ed Associate, firmato a Parigi il 10 febbraio 1947 (1), articolo 10-13, sezione 4 Repubblica federale popolare di Jugoslavia (clausole speciali). <http://www.anvgd.it/documenti/TrattatoDiPace.pdf> (posjet 25. 10. 2017.); Vladimir Ibler, „Pariški mirovni ugovor s Italijom od 10. veljače 1947.“ *Adrias* 15, (2008.): 47.-52.; *Službeni list FNRJ*, broj 43, god.1954.

3 Almanacco dell'anno 1947 <http://www.mondi.it/almanacco/anno/1947/> (posjet 25. 10. 2017.)

4 U pripremi ove radionice koristila sam slijedeće izvore: Raoul Pupo, *Il lungo esodo, Istria: le persecuzioni, le foibe, l'esilio*, (Milano: Rizzoli 2005.); Alessandra Tremul Argenti, „Analisi dell'esodo dall'Istria nord-occidentale da parte della stampa ufficiale dell'epoca“, *Annales Annali di studi istriani e mediterranei* 22, (2000.): 393.-410.

uvod u scenski prikaz i prezentaciju projekta na gostovanju u Italiji kada smo izveli prozivku u razredu. Radionicu su vodili profesor povijesti i vjeroučiteljica. Radionica je trajala četiri školska sata (Fotografija 1.).

Fotografija 1.: Školski arhiv

Druga radionica: *Granica*

Rad je održan na terenu. Uz stručno vodstvo slijedili smo liniju nekadašnje granice Fiume – Sušak⁵ i od riječke luke, uz Mrtvi kanal (odvojak rijeke Rječine), te kroz kanjon rijeke Rječine tražeći granične oznake koje još postoje.

Zanimanje učenika je bilo izuzetno veliko. Analizirali su zemljopisne karte i dokumentarne fotografije uspoređujući ih sa sadašnjim stanjem (Fotografija 2.). Učenici su s iznenađenjem otkrivali granične stupiće i oznake nekadašnje granice koji su još uvijek jasno vidljivi. Iznenađenje je bilo tim veće jer se trasa granice proteže kroz centralni dio grada i uz mjesta na kojima se upravo mladi ljudi rado okupljaju (Fotografija 3.).

Radionicu su vodile profesorica engleskog jezika i vjeroučiteljica, a trajala je osam sati.

5 Rijeka je potpala pod Italiju Rimskim ugovorima između Italije i Jugoslavije, potpisanim 1924. Tada je Sušak ostao u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca te postao odvojenim gradom. Dva grada, Sušak i Fiume (Rijeka) te dvije države, Italiju i Jugoslaviju, razdvajao je granični zid izgrađen na desnoj obali Rječine

Fotografija 2. Granični stupići

Fotografija 3. Trasa granice koja se proteže kroz centar Rijeke

Treća radionica: *Esuli e rimasti*⁶

Organiziran je okrugli stol na kome su svoja svjedočanstva o životu tih godina dale osobe koje su izabrale iseliti iz Jugoslavije, gospodin Fulvio Mohoratz, koji danas živi u Genovi i koje su odlučile ostati, gospođa Silvana Vlahov i gospodin Lauro Dessardo, koji su nastanjeni u Rijeci (Fotografija 4.). Učenike je zanimalo zašto je netko izabrao otići, zašto je netko morao otići, zašto je netko odlučio ostati, kakve su bile posljedice takvih odluka na same obitelji koju se često bile razdvojene, kako su se osjećali oni, kao mlade osobe, kada su morali napustiti školu i prijatelje i otputovati u nepoznato i kako je bilo započeti novi život daleko od rodnog kraja, jesu li se mogli i jesu li se željeli vratiti, kako je bilo ostati u gotovo praznom gradu i u gotovo praznom razredu?

Gosti su rado i bez zadržske, ali vrlo emotivno odgovarali na postavljena pitanja. Učenici su tako saznali da se je cijeli niz godina na „obje strane“ izbjegavalo govoriti o prošlosti, da se je često osuđivalo „one druge“ za učinjeni izbor i da se je nelagoda i ogorčenje znala prenašati i na nova pokoljenja. I među učenicima je bilo onih koji su podijelili „priču“ iz vlastite obitelji. Okrugli stol i diskusiju vodila je vjeroučiteljica, a trajala je dva školska sata.

Fotografija 4.: Okrugli stol – *esuli e rimasti*

Četvrta radionica: *Želim biti stablo*

Radionica je, upravo kao i cijeli projekt, dobila naziv po stihovima iz pjesme *1947.* Sergia Endriga, koju je kantautor posvetio egzodusu Talijana iz Istre. Pjesma je izabrana kao motivacija za diskusiju o moralnom problemu: pravo na ostanak – pravo na odlazak.

⁶ Udomaćeni naziv unutar talijanske zajednice za one koji su otišli - *esuli* i one koji su ostali – *rimasti*.

1947

Da quella volta
non l'ho rivista più,
cosa sarà
della mia città.

Ho visto il mondo
e mi domando se
sarei lo stesso
se fossi ancora là.

Non so perché
stasera penso a te,
strada fiorita
della gioventù.

Come vorrei
essere un albero, che sa
dove nasce
e dove morirà.

È troppo tardi
per ritornare ormai,
nessuno più
mi riconoscerà.

La sera è un sogno
che non si avvera mai,
essere un altro
e, invece, sono io.

Da quella volta
non ti ho trovato più,
strada fiorita
della gioventù.

Come vorrei
essere un albero, che sa
dove nasce
e dove morirà.

Come vorrei
essere un albero, che sa
dove nasce
e dove morirà!

1947

Od onda ga nisam više nikad vidio
Kakav li je moj grad

Vidio sam svijet
i pitam se bih li bio isti da sam još tamo.

Ne znam zašto večeras mislim na tebe
rascvjetana ulico moje mladosti.

Silno bih želio biti stablo koje zna
gdje se rađa i gdje će umrijeti.

Sada je prekasno za povratak
nitko me više neće prepoznati.

Večer donosi san koji se nikad neće ostvariti,
biti netko drugi, ali ne, to sam ja.

Od onda te nisam pronašao
rascvjetana ulico moje mladosti.

Silno bih želio biti stablo koje zna
gdje se rađa i gdje će umrijeti.

Silno bih želio biti stablo koje zna
gdje se rađa i gdje će umrijeti.

Predložena pitanja za razgovor:

- Na što kantautor misli kada kaže da želi biti stablo koje zna gdje se rađa i gdje će umrijeti?
- Zašto više nikad nije vidio rodni grad?
- Zašto je morao otići iz rodnog grada?
- Pravo na ostanak? Pravo na materinji jezik? Pravo na tradiciju?
- Pravo na odlazak? (stručnim kadrovima je često bila odbijana molba za odlazak iz razloga što bi njihov odlazak ugrozio funkcioniranje tvorničkih pogona ili brodogradilišta)

Ovim poticajnim pitanjima podsjetila sam učenike na prethodni susret kada smo ugostili svjedoke događaja iz 1947. Naglasak je bio stavljen na moralne dileme koje se javljaju u kriznim vremenima što je otvorilo diskusiju o pitanju slobode, pravu na izbor odlaska ili ostanka, pravu na materinji jezik i obrazovanje, pravu na ispovijedanje vjere na materinjem jeziku, pravu na privatnu imovinu.⁷ Učenici su uočili važnost pronalazjenja odgovora na ova temeljna životna pitanja. Radionicu je vodila vjeroučiteljica u trajanju od dva školska sata.⁸

Peta radionica: *Vallo Alpino* (Alpski bedem)

Za učenike je organizirana nastava na terenu. Uz stručno vodstvo istražili smo, za javnost zatvorene, bunkere talijanskog obrambenog pojasa *Alpski bedem* (Vallo Alpino) na brdu Katarina iznad Rijeke. To su podzemne utvrde od čelika i betona koji je Kraljevina Italija izgradila na svojim granicama za vrijeme vladavine fašizma (Fotografija 5.).

Učenici su analizirali zemljopisne karte i dokumentarne fotografije uspoređujući ih sa sadašnjim stanjem. Uzbuđenje i zanimanje su bili jako veliki i zbog teško prohodnog terena i improviziranih ulaza kroz koja smo se morali provlačiti ne bi li ušli u tunele i bunke.

Radionicu je vodila vjeroučiteljica. Trajala je osam sati.⁹

7 „Egzodusom je s hrvatskog područja emigriralo sveukupno 186.094 osoba, uključujući 5.236 osoba kojima je, uz konfiskaciju imovine, bilo oduzeto jugoslavensko državljanstvo.“ Gloria Nemeč, „Procesi formiranja talijanske manjine, pamćenje i interpretacije problematike ‘optacija’“, *Časopis za povijest Zapadne Hrvatske*, 6. i 7., (2012.): 211.-241.

8 U pripremi ove radionice koristila sam slijedeće izvore: Claudia Endrigo, *Sergio Endrigo, mio padre. Artista per caso*, (Milano: Feltrinelli, 2017); Jergović Miljenko, „Sergio Endrigo: 1947.“ (<https://www.jergovic.com/subotnja-matineja/sergio-endrigo-1947/>) (posjet 17.listopada 2017.); Atma Mundi Ensamble feat. Arsen&Matija Dedić – 1947. <https://www.youtube.com/watch?v=y9VAT64pChA> (posjet 17. 10. 2017.) Endrigo blues - Tamara Obrovac i Milan Rakovac, Isječak iz dokumentarne emisije HRT1 o kantautoru Sergiju Endrigo - Endrigo 47. <https://www.youtube.com/watch?v=T-Sl-CeuuRyo> - (posjet 17. 10. 2017.)

9 U pripremi ove radionice koristila sam slijedeće izvore: Vladimir Tonić, *Tragom Alpskog bedema u Rijeci i Hrvatskoj*, (Rijeka: Udruga Slobodna Država Rijeka, 2011.)

Fotografija 5.: Vallo Alpino

Šesta radionica: *Basta con i rancori* (Dosta s gorčinom)

Okrugli stol s gošćom, Tizianom Dabović, administratoricom facebook grupe koja okuplja „esuli - izbjegle“ i „rimasti - one koji su ostali“ (Fotografija 6.). Grupa je osnovana s namjerom da okupi, zbliži, pa čak i pomiri rodbinu i prijatelje, one koji su ostali i one koji su otišli, a koji su često, ogorčeni životnim situacijama u kojima su se našli, izgubili ili prekinuli međusobne veze.

Predložena pitanja za razgovor:

- Kako je nastala grupa *Basta con i rancori*?
- Tko su članovi grupe?
- Kakvi se razgovori vode unutar grupe?
- Jesu li u grupu uključene i mlađe generacije, oni koji su rođeni poslije tragičnih događaja?
- Organiziraju li se i susreti članova „u živo“?

Pregledavajući samu stranicu grupe, učenici su uočili da članovi objavljuju i stare fotografije grada i svojih obitelji. Čitajući neke objave otkrili su zanimljive priče i osobna svjedočanstva o povijesti grada u kome žive. Neki su izrazili želju za učlanjenjem u grupu. Radionicu je vodila vjeroučiteljica.

Fotografija 6.: Facebook grupa *Basta con i rancori*

Sedma radionica: *Jota*

Jota¹⁰ je staro, tipično jelo u našim krajevima pa smo za kraj ovog projekta, pred odlazak na gostovanje u Italiju, odlučili naučiti kako se sprema. Organizirana je kuharska radionica i zajednički radni ručak učenika i učitelja uključenih u projekt. Ugostio nas je i svemu poučio naš sunarodnjak i vlasnik „oštarije“ gospodin Flavio Bonita (Fotografija 7.).

Učenicima jota nije bila nepoznato jelo, ona se sprema u gotovo svakoj obitelji. Ali većina njih ju još ne zna spravljati samostalno pa je ova radionica prošla u veselom raspoloženju. Za vrijeme samog ručka dogovoreni su i detalji putovanja u Martina Francu. Radionica je trajala tri školska sata.

¹⁰ Jota se pojavljuje u kuharskim knjigama još u 19. stoljeću, na području tadašnje Austro-Ugarske. To nije samo tradicionalno jelo Istre i Primorja već je izuzetno popularno i u susjednoj Italiji, u Trstu i cijeloj okolici, regiji Friuli-Venezia Giulia. Jota je gusta juha, maneštra, koja se radi od graha, kiselog kupusa, pancete i suhog mesa, luka, češnjaka, krumpira, crvene paprike, peršina i papra.

Fotografija 7.: Jota spravljena u oštariji

Osma radionica: Putovanje u Martina Francu (Apuliju, Italija)

Priprema kratkog scenskog prikaza kojeg su osmislile i vodile profesorice talijanskog i engleskog jezika odvijala se kroz nekoliko susreta tijekom polugodišta. Prikaz je, uz predstavljanje projekta, izveden pri našem gostovanju u talijanskoj pokrajini Apuliji gdje smo sudjelovali u obilježavanju Dana sjećanja kao partneri klasične gimnazije *Tito Livio* iz grada Martina Franca (Fotografija 8.). Počeo je prozivkom učitelja u razredu iz 1947. Dio naših učenika, sjedeći u parteru zajedno s ostalom publikom odgovarao je samo na imena onih koji su te davne 1947. ostali u Rijeci. Za one koji su otišli, poslije druge ili treće prozivke, neko od učenika bi viknuo „profesore, nema ga, otišao je!“. Publika je reagirala vrlo emotivno, a i sami naši učenici, iako dobro uvježbani, bili su vidno potreseni. Po završetku svečanosti dobili smo puno pohvala i postavljeno nam je puno pitanja koja su se odnosila najviše na kvalitetu života u godinama poslije Drugog svjetskog rata, na mogućnosti njegovanja jezika i tradicije, obrazovanja na talijanskom jeziku i općenito za prava manjina, najprije u bivšoj Jugoslaviji, a onda i u Hrvatskoj.

Fotografija 8.: Gostovanje u klasičnoj gimnaziji *Tito Livio*

ZAKLJUČAK

U više od dvadeset godina rada s učenicima, osim projekata vezanih za moj predmet, Vjeronauk, u školama u kojima radim (zaposlena sam u dvije osnovne i u srednjoj školi talijanske nacionalne manjine), organiziram i vodim projekte o holokaustu. Upravo seminari o holokaustu koje sam pohađala na nacionalnoj i međunarodnoj razini pomogli su mi u osmišljavanju ovog projekta. Ipak, ovo je bilo nešto sasvim drugo. Željela sam osmisлити i realizirati projekt na ovu temu jer sam i sama, kao i mnoga djeca i njihovi roditelji, emotivno vezana za događanja iz godina poslije Drugog svjetskog rata. I dio moje porodice, naime, u poslijeratnim godinama izabrao je odlazak u Italiju.

Prva „prepreka“ na koju sam naišla bila je nedostatak materijala i tekstova primjerenih učeničkoj dobi. Zatim, odakle početi? Odlučila sam se za ono što je učenicima najbliže, od škole, odnosno od školskih imenika njihovih vršnjaka iz 1947., iz kojih se jasno vidi da je školsku godinu završio znatno manji broj učenika nego što ih je bilo na početku školske godine. Od pitanja zašto je tako, i što se dogodilo, uz pomoć kolega razvila sam priču, i o povijesti grada, i o granicama, i o ljudima suočenima s teškim izborom, i o obiteljima koje su se razdvojile.

Dodatni poticaj bio je i poziv na suradnju i gostovanje od strane klasične gimnazije iz mjesta Martina Franca u Apuliji, gdje postoji i brojna zajednica ljudi porijeklom iz Istre i Rijeke.

Projekt je od strane učenika odrađen i doživljen s velikim interesom i s puno emocija. Na površinu su isplivale i priče iz njihovih obitelji, priče koje se često nerado pričaju. Ta, recimo „neugodna“ povijest, izazvala je veliko zanimanje i kod učenika koji nemaju talijansko podrijetlo. Pravo otkriće bilo je ishodati liniju stare granice i istražiti bunkere i galerije izgrađene prije skoro stotinu godina.

Učenici su analizirali utjecaj rata i mirovnog sporazuma na državno uređenje i nastanak novih granica. Uočili su razlike između nacionalnih i državnih granica i mogu objasniti uzroke, tijek i posljedice povijesnih zbivanja na konkretnom teritoriju i na konkretnom stanovništvu. Kritički su prosudili vrijednosti slobode, izbora i odgovornosti i prepoznali neophodnost odgovornog sudjelovanja u životu društva osudom nepravde i borbom za pravdu.

LITERATURA

- Almanacco dell'anno 1947. <http://www.mondi.it/almanacco/anno/1947/> (posjet 25. 10. 2017.)
- Argenti Tremul, Alessandra. „Analisi dell'esodo dall'Istria nord-occidentale da parte della stampa ufficiale dell'epoca“, *Annales Annali di studi istriani e mediterranei* 22, (2000.): 393.-410.
- Associazione Nazionale Venezia Giulia e Dalmazia (ANVGD), Esecuzione del Trattato di pace fra l'Italia e le Potenze Alleate ed Associate, firmato a Parigi il 10 febbraio 1947 (1), articolo 10-13, sezione 4 Repubblica federale popolare di Jugoslavia (clausole speciali). <http://www.anvgd.it/documenti/TrattatodiPace.pdf> (posjet 25. 10. 2017.)
- Atma Mundi Ensemble feat. Arsen&Matija Dedić – 1947. <https://www.youtube.com/watch?v=y9VAT64pChA> (posjet 17. 10. 2017.)
- Endrigo blues - Tamara Obrovac i Milan Rakovac. Isječak iz dokumentarne emisije HRT1 o kantautoru Sergiju Endrigo - Endrigo 47. <https://www.youtube.com/watch?v=T-Sl-CeuuRyo> - (posjet 17. 10. 2017.)
- Endrigo, Claudia. *Sergio Endrigo, mio padre. Artista per caso*, (Milano: Feltrinelli, 2017.)
- Ibler, Vladimir. „Pariški mirovni ugovor s Italijom od 10. veljače 1947.“ *Adrias* 15, (2008.): 47.-52.
- Jergović, Miljenko. *Sergio Endrigo: 1947.* (<https://www.jergovic.com/subotnja-matineja/sergio-endrigo-1947/>) (posjet 17. 10. 2017.)
- Nemec, Gloria. „Procesi formiranja talijanske manjine, pamćenje i interpretacije problematike 'optacija'“. *Časopis za povijest Zapadne Hrvatske*, 6. i 7., (2012.): 211.-241.
- Pupo Raoul. *Il lungo esodo, Istria: le persecuzioni, le foibe, l'esilio*, (Milano: Rizzoli 2005.)
- Sergio Endrigo. https://it.wikipedia.org/wiki/Sergio_Endrigo (posjet 10. 10. 2017.)
- Sergio Endrigo. https://hr.wikipedia.org/wiki/Sergio_Endrigo (posjet 10. 10. 2017.)

Službeni list FNRJ. Broj 43., 1954.

Tonić, Vladimir. *Tragom Alpskog bedema u Rijeci i Hrvatskoj*, (Rijeka: Udruga Slobodna Država Rijeka, 2011.)

SUMMARY

Project: I would like to be a tree

The author of the paper presents her project *I would like to be a tree* in which she writes about one of the ways to explain why a growing number of Italians have left Rijeka and Istria after the Second World War. This is a very sensitive topic about which you could not find a lot of information in the textbooks, and which was rarely and unwillingly discussed in public.

Key words: *I would like to be a tree*, Sergio Endrigo, the exodus of Italians, The National Memorial Day – 10th February, 1947